
ОРЛЮК ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, в.о. завідувача кафедри інтелектуальної власності Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції

Глобалізація кидає виклик основам захисту прав інтелектуальної власності. Адже інтелектуальна власність не є територіальною з погляду свого застосування та свого значення. Інтелектуальна власність є невід'ємною складовою міжнародної торгівлі й глобальної економіки. Разом із тим, оскільки права інтелектуальної власності є приватними і територіальними за своїм характером правами, виникає питання щодо того, чи можна забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності в епоху глобалізації. Стрімкі темпи міжнародної торгівлі, що посилюються взаємозв'язком економічних систем і відомі наслідки неефективного захисту на рівні окремих національних правових систем, підштовхуватимуть країни до переосмислення суті та шляхів удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, у тому числі в його цивільно-правових аспектах. Оскільки міжнародна торгівля й господарська діяльність розширюються, наслідки та використання інтелектуальної власності

ті за межами національних кордонів також стають усе більш актуальними.

Країни, зокрема ті, що розвиваються, шукають для себе можливості, аби створити сприятливий клімат для залучення інвестицій, у тому числі іноземних, для розвитку бізнесу, стимулювати більш високу економічну активність. Для досягнення цієї мети одним із важливих міркувань є створення міцного і збалансованого режиму інтелектуальної власності, який має сприяти комерційній та промисловій діяльності у цілому. Недаремно у Доповіді Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) за 2015 рік «Револьюційні інновації та економічне зростання» Ф. Гаррі зазначив, що інтелектуальна власність перебуває у центрі інноваційного зростання національних економік [1].

Водночас гарантоване отримання прибутків від використання прав інтелектуальної власності можливе лише тоді, коли в державі розвинена система захисту таких прав в усіх її компонен-

тах. При цьому зазначена система має включати відповідне законодавство, яким закріплюються відповідні процедури та способи захисту, наявність кваліфікованих правоохоронних та митних органів, незалежний суд тощо. Слід також враховувати, що значення ролі захисту прав інтелектуальної власності в інноваційній привабливості країни оцінюється не лише на національних рівнях, а й на міжнародному, зокрема – у процесі визначення питань щодо доцільності інвестування.

Потрібно зауважити, що проблема захисту прав інтелектуальної власності не є унікальною лише для України, а є спільною для усього світового середовища. У цьому сенсі слід відзначити постійну діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) (WIPO) в напрямі створення спільних майданчиків для обміну таким досвідом країнами світу, у тому числі й європейськими країнами, аби шукати найкращі шляхи не лише у частині удосконалення процедур правової охорони, а й безпосередньо захисту прав інтелектуальної власності. На даний момент робота ВОІВ у галузі захисту прав виходить зі Стратегічної мети VI, що була визначена під час прийняття Порядку денного в галузі розвитку. Відповідно до Стратегічної мети VI забезпечення поваги до інтелектуальної власності на стійкій основі являє собою широку концепцію, у рамках якої охорона і захист прав інтелектуальної власності мають здійснюватися з урахуванням інтересів соціально-економічного розвитку та захисту споживачів. Щодо цього основою для Стратегічної мети VI служить рекомендація 45 Порядку денного в галузі

розвитку [2], згідно з якою охорона і захист прав інтелектуальної власності мають сприяти технічним інноваціям і передачі й розповсюдженню технології до взаємної вигоди виробників і користувачів технічних знань таким чином, щоб сприяти досягненню соціально-економічного добробуту і балансу прав та обов'язків. Показовим є й досвід діяльності Консультативного комітету із захисту прав (ККЗП), що був заснований Генеральною асамблеєю ВОІВ у 2002 р. [3]. Цей Комітет наділений мандатом на надання технічної допомоги та здійснення координації в галузі захисту прав (разом із тим нормотворчість чітко виключається з цього мандата). Згідно з Рекомендаціями ККЗП приділяє головну увагу: координації діяльності з державними та приватними організаціями з метою боротьби з контрафакцією і піратством; просвіті громадськості; наданню допомоги; координації з метою проведення національних і регіональних навчальних програм для всіх відповідних зацікавлених сторін; обміну інформацією з питань захисту прав.

Україна має виходити й з європейського досвіду у частині захисту прав інтелектуальної власності. Адже створення єдиного європейського ринку потребує гармонізації відповідних національних законодавств держав – членів ЄС, а також поліпшення системи захисту інтелектуальних прав на міждержавному рівні. Про важливість останнього свідчать положення про розширення компетенції ЄС у сфері торговельних аспектів інтелектуальної власності в Ніщцькому договорі ЄС від 26 лютого 2001 р., який набув чинності

з 1 лютого 2003 р. Захист інтелектуальної власності як невід'ємного права людини проголошений у ч. 2 ст. 17 Хартії основних прав Європейського Союзу, схваленої у вересні 2000 р. Текст Хартії не був включений до Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р., однак її положення є обов'язковими. У статті 6 Договору ЄС закріплено, що «ЄС поважає права, свободи та принципи, викладені в Хартії з прав людини» [4].

Право інтелектуальної власності поширюється в державах – членах ЄС, безпосередньо впливаючи на національні системи правової охорони. Про його позитивний вплив свідчить приклад наших сусідів – країн Східної Європи, які вже набули членства в ЄС (Польща, Чехія, Словаччина, країни Балтії, Угорщина, Болгарія, Румунія). Для цих держав орієнтація на право ЄС була важливим чинником розвитку національного законодавства, враховуючи той факт, що з багатьох аспектів право інтелектуальної власності ЄС випереджає відповідні норми на рівні регулювання ВОІВ, а в деяких випадках – і розвиток права інтелектуальної власності США. Слід зауважити, що стандарти охорони й захисту прав інтелектуальної власності Євросоюзу відіграють вирішальну роль як під час вдосконалення національних систем охорони, так і під час оцінювання ефективності реалізації прав. При цьому поряд із численними директивами та регламентами ЄС, що регулюють сферу інтелектуальної власності, насамперед у частині правової охорони, 29 квітня 2004 р. було прийнято Директиву № 2004/48/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про забезпечення прав на інтелектуальну

власність, що поширює свою дію на Європейський економічний простір [5].

Європейське співтовариство активно провадить політику, спрямовану на підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності. Наприклад, у 2003 р., коли Іспанія головує в Раді ЄС, вона виступила із пропозицією створити Європейський пункт спостереження за порушеннями прав інтелектуальної власності. У 2010 р. структура і повноваження Пункту спостереження були розширені. Для європейських країн характерним є створення органів, діяльність яких спрямована на боротьбу з порушеннями прав інтелектуальної власності та захист таких прав. Прикладами можуть бути Міжгалузева комісія по боротьбі з порушеннями прав промислової власності (CAPRI) в Іспанії, яка у 2014 р. пережила суттєве реформування [6]; Група із захисту прав Данії, створена наприкінці 2015 р. на базі Відомства з патентів і товарних знаків Данії (DKPTO). Причому для цілей міжвідомчого співробітництва в Данії з 2008 р. функціонує Міністерська мережа по боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності, що об'єднує зусилля багатьох державних структур [7; 8].

Для України, що взяла курс на євроінтеграцію ще на початку 2000-х рр., й активно його реалізує, питання захисту прав інтелектуальної власності набувають додаткового змісту. Зокрема, уклавши у 1994 р. Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС, а також вступивши у 2008 р. до СОТ (що потягло за собою застосування Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угоди TRIPS) [10]),

Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити рівень захисту сфери інтелектуальної власності, аналогічний існуючому в Європейському Союзі. Зазначені зобов'язання не є голосливими, адже на сьогодні економічні санкції за невиконання цієї умови вже застосовувалося відносно країн – членів СОТ (зокрема, щодо Данії, Ірландії, Греції).

В Угоді про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованій 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським парламентом [9], глава 9 присвячена безпосередньо інтелектуальній власності. У статті 157 Угоди визначено основні дві цілі у цій царині: а) спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території Сторін; і б) досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Отже, належний та ефективний рівень захисту прав інтелектуальної власності має розумітися як один зі стратегічних напрямів реформування національного законодавства та правозастосовної практики у цілому в напрямі європейської інтеграції.

Відзначимо, що необхідність створення умов для належного захисту прав інтелектуальної власності розуміється й на внутріполітичному рівні. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. [11], захист прав інтелектуальної власності визна-

чений як вектор реформування за напрямом національної безпеки.

Отже, із метою забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності Україна приречена до запровадження прогресивних європейських стандартів та міжнародної практики. Доцільно зауважити, що на необхідність впровадження прогресивних правових стандартів звертають увагу провідні вчені України, у тому числі – й у сфері цивільного права. Зокрема, стосовно готовності та актуальності сприйняття таких стандартів наголошує академік НАПрН України Н. С. Кузнєцова, яка вважає це одним із орієнтирів розвитку приватного права [12, с. 139]. Стосовно сфери інтелектуальної власності ми маємо добре розуміти, що сприйняття прогресивних правових стандартів має здійснюватися не лише матеріальними, а й процесуальними галузями, знаходити закріплення не лише в матеріальних, а й у процесуальних актах національного законодавства.

Частиною 1 ст. 54 Конституції України [13] громадянам гарантуються свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Недаремно говорять, що майнові права творців виступають рушійною силою розвитку інтелектуального потенціалу країни. Окрім Конституції України, правовідносини

у сфері інтелектуальної власності регулюються нормами Цивільного, Кримінального, Митного, Господарського кодексів України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, процесуальними кодексами, понад десятьма спеціальними законами й більш як сотнею підзаконних нормативно-правових актів. Зазначена сфера суспільних відносин знайшла своє закріплення й у декількох десятках міжнародних договорів та актів, учасницею яких виступає Україна.

Що стосується питань судового захисту прав інтелектуальної власності, то право на судовий захист є конституційним правом громадян відповідно до ст. 55 Конституції України. Ця норма відбиває підходи, закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод; адже ст. 6 Конвенції закріплено право на справедливий судовий розгляд [14]. Крім того, захист прав інтелектуальної власності доцільно розглядати насамперед через призму реалізації принципу захисту цивільних прав та законних інтересів, відповідно до ст. 3 Цивільного кодексу України [15].

Захист прав та законних інтересів авторів, власників охоронних документів реалізується через механізм захисту, який в остаточному підсумку являє собою систему форм, способів та засобів діяльності відповідних юрисдикційних органів і зацікавлених осіб, спрямовану на визнання та поновлення порушених прав, припинення порушення прав і законних інтересів авторів, власників охоронних документів та на застосування до правопорушників заходів державно-го примусу.

Захист прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності здійснюється за допомогою передбачених чинним законодавством заходів щодо їх визнання та поновлення, припинення їх порушення, застосування до правопорушників заходів юридичної відповідальності. Стаття 432 Цивільного кодексу України закріплює право кожної особи звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України. При цьому судовому захисту підлягають лише ті права суб'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються законом.

У сфері права інтелектуальної власності можуть застосовуватися дві основні форми захисту прав – юрисдикційна та неюрисдикційна. При цьому переважуюча роль залишається саме за юрисдикційною формою, яка реалізується через позови до суду, адміністративну відповідальність, кримінальне переслідування порушників прав інтелектуальної власності.

Чи є актуальним це для нашої країни? Звичайно, так. Адже наявність істотних проблем із забезпеченням належного захисту прав інтелектуальної власності визнають як безпосередньо творці об'єктів інтелектуальної власності, так і професійне середовище, й міжнародна спільнота. На більшості публічних заходів, що проводяться у сфері інтелектуальної власності, у тому числі з залученням міжнародних організацій та представництв, питанням захисту приділяється чи не найбільша увага. Прикладом може бути зустріч керівників урядових органів з представниками Єврокомісії 30 вересня 2015 р.,

на якій, фактично, відбувався звіт щодо питань імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС у сфері інтелектуальної власності до національного законодавства. І основна увага, й основні вимоги звучали саме щодо захисту. Те саме було лейтмотивом при обговоренні вже питань реформування державної системи інтелектуальної власності, що проходять останні декілька місяців на майданчику Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. У тому числі – на останньому «круглому столі», що відбувся під головуванням першого віце-прем'єр міністра України С. Кубіва 16 травня за участю народних депутатів, міжнародних організацій, професійного середовища, наукових кіл тощо, де було визначено, що сфера інтелектуальної власності в цілому є основою для розвитку інноваційної економіки держави. І Уряд для себе розглядає цю сферу як пріоритетну. Отже, мають бути розв'язані основні проблеми, що стоять перед цією сферою, де питання захисту посідають визначальне місце.

Адже в Україні, незважаючи на значні зрушення в напрямі формування якісної правової бази щодо питань правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, питання з порушеннями прав інтелектуальної власності, а отже, і з захистом таких прав, залишаються здебільшого не вирішеними.

Серед них достатньо окреслити хоча б ті, що вже набули визнання на державному рівні [16]:

- відсутність захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет; відсутність нормальних механізмів фіксації таких порушень;

- відсутність випадків притягнення до відповідальності власників сайтів із піратським контентом;

- відсутність дієвих інструментів захисту прав інтелектуальної власності (фактично, інституціональна неспроможність правоохоронних органів);

- «патентний тролінг», який в Україні має свою специфіку й реалізується у вигляді шахрайства у сфері товарів загального вжитку, зокрема – при митному оформленні;

- використання неліцензійного програмного забезпечення в державних органах;

- відсутність належного захисту прав авторів та виконавців у зв'язку з наявністю непрозорого механізму збору та розподілу авторських винагород через організації колективного управління;

- надзвичайна ускладненість зібрання доказів для захисту порушених прав інтелектуальної власності у судовому порядку в зв'язку з необхідністю залучення судово-експертних досліджень, які можуть проводити нині майже два десятки судових експертів на всю країну;

- відсутність ефективного судового захисту у зв'язку з наявністю трьох юрисдикцій, через які вирішуються такі справи (загальні, адміністративні та господарські суди);

- відсутність розробленої стратегії щодо боротьби з наявними організованими ринками з піратським контентом та контрафактною продукцією (медичина, АПК, FMGG);

- відсутність належних правових механізмів щодо застосування заходів юридичної відповідальності (від невда-

ло сформульованих норм адміністративного та кримінального законодавства до неприйнятих методик розрахунку збитків, завданих порушеннями прав інтелектуальної власності).

І цей перелік можна продовжувати.

В основі цих явищ лежить ціла низка факторів. Неврегульованість значного ряду питань на законодавчому рівні, наявність колізій та прогалин. Відсутність стратегії бачення національної політики у сфері правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності. Відсутність упродовж багатьох років уваги з боку державницьких органів до питань інтелектуальної власності. Одиначні парламентські чи комітетські читання, присвячені цій сфері (2007, 2009, 2014 рр.), які так і не привели, здебільшого, до втілення на практиці більшості прийнятих за їх результатами рішень. Неефективне державне управління. Поряд із цим одним із ключових факторів має розумітися низький рівень культури інтелектуальної власності, відсутність поваги до прав творців та правовласників.

Чи є перспективи швидкого розв'язання цих проблем? У принципі, певною мірою є. Якщо говорити про законодавчі ініціативи, що здійснюються як урядом, так і народними депутатами¹, то прикладом поточного розв'язання заявлених вище проблем можуть слугувати такі ініціативи.

Зокрема, ініціативи у напрямі протидії Інтернет-піратству. Протягом 2012–2014 рр. Україна була «піратом № 1» у світі (за списком 301). Одним із кроків

усунення цього явища стало подання до Верховної Ради України проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет» (реєстр. № 4629 від 10 травня 2016 р.).

Із метою усунення піратського контенту, зокрема аудіо/відео, виведення десятків мільйонів доходів від показу реклами на піратських сайтах в оподатковуване середовище, 28 січня 2016 р. парламентом прийнято у першому читанні проект Закону «Про державну підтримку кінематографії в Україні» (реєстр. № 3081-Д від 27 листопада 2015 р.). Крім того, у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до статті 5 Закону України “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних” (щодо подолання піратства та поліпшення інвестиційного клімату)» (реєстр. № 4571 від 4 травня 2016 р.).

У 2015 р. у структурі Національної поліції України було створено спеціалізований підрозділ по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності. За цей час було відкрито 802 кримінальних провадження щодо порушення прав інтелектуальної власності, у т. ч. 466 – за фактами порушень авторського права і суміжних прав [16].

Ініціативи в напрямі удосконалення сфери організацій колективного управління (ОКУ). Зараз в Україні діє 19 ОКУ, які, фактично, отримують винагороду без належних підстав (відсутність реальних договорів з авторами). Наявність

¹ За результатами діяльності робочих груп, у т. ч. за участю науковців НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.

непрозорого механізму збору і розподілу авторських винагород (ринок авторських і суміжних прав оцінюється, приблизно, в 1,5–2 млрд грн, натомість фактичні дані ОКУ – 60 млн грн). Відсутній дієвий контроль за розподілом винагород, та відсутня можливість створення фондів розвитку культури за рахунок таких внесків. На їх усунення здійснено ряд заходів, зокрема, 16 грудня 2016 р. було видано спільний наказ МЕРТ та МОН України за № 243/123 «Про внесення змін до Порядку обліку організацій колективного управління». Припинено взяття на облік нових ОКУ до прийняття відповідного закону. Розроблено проект Плану дій з роздержавлення ДО «УААСП». Створено Раду авторів. До Верховної Ради України внесено проект Закону щодо діяльності організацій колективного управління (реєстр. № 4461 від 18 квітня 2016 р.). Запропоновано ініціативу щодо запровадження автоматизованої системи з обліку надходжень, розподілу та виплати винагороди, а також оприлюднення відповідної інформації.

Держава намагається показати приклад впровадження політики захисту прав інтелектуальної власності. Приміром, у МЕРТ у 2016 р. виділено 4,2 млн грн на легалізацію програмного забезпечення. Ініціюється питання щодо закладення коштів до Державного бюджету на 2017 рік із метою легалізації ПЗ у всіх органах центральної виконавчої влади, адже допоки 39,9% такого ПЗ є неліцензійним [16].

Водночас слід зауважити, що в Україні фактично не сформульовано підходів щодо розробки законодавчого регулю-

вання використання в органах влади вільного програмного забезпечення. Хоча фахівці, що спеціалізуються у цьому напрямі, вважають, що необхідним є прийняття на рівні урядового акта «Ліцензії на вільне використання програм для державних органів України».

МЕРТ та ряд інших міністерств (зокрема, Мінагрополітики, МОЗ) активно займаються підготовкою проектів законів, спрямованих на імплементацію Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Серед законопроектів, робота над якими триває, слід назвати:

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони інтелектуальної (промислової) власності» (патентний тролінг);

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та захисту прав у сфері інтелектуальної власності»;

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень»;

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони на компонування напівпровідникового виробу» (топографії інтегральних мікросхем);

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у сфері авторського права і суміжних прав»;

- проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони винаходів (корисних моделей)»;

– проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності)».

На порядку денному стоять також питання розроблення змін до статей 176, 177, 229 Кримінального кодексу України та до статей 399, 401, 476, 497, 498 Митного кодексу України.

У прийнятому Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти законопроекті № 3692, пов'язаному зі змінами у сфері авторського права та суміжних прав, ініційованому, зокрема, ІТ-середовищем, що виноситиметься на перше читання, пропонується внесення змін щодо розподілу прав на службові об'єкти права інтелектуальної власності, у тому числі до Цивільного кодексу України.

Інтелектуальна власність має бути визнана товаром у Господарському кодексі України. Крім того, має бути налагоджена система балансової та позабалансової звітності інтелектуальної власності. Також необхідним є перегляд методики оцінки вартості нематеріальних активів, прийнятої ФДМУ вже понад десять років тому.

Ініціюється питання щодо створення органу по боротьбі з піратством та участь Антикорупційного бюро в посиленні захисту прав інтелектуальної власності.

Забезпечення контролю за ліцензійними відрахуваннями та роялті пропонується покласти на органи Державної фіскальної служби України.

Обговорюється питання оптимізації державних органів, підприємств, інституцій та організацій, що забезпечують

впровадження та захист прав інтелектуальної власності, зокрема, шляхом створення Національного органу з інтелектуальної власності. На даний момент тривають дискусії щодо перспектив розвитку системи державного управління цієї сферою.

У світлі судової реформи, що має бути втілена в Україні, пропонуються істотні зміни до цивільного та господарського процесу, які стосуватимуться безпосередньо сфери захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, Рада з питань судової реформи представила проект внесення змін до ЦПК України, КАС України, ГПК України [17]. Серед змін передбачено розширення способів судового захисту та засобів доказування (зокрема, електронні докази як самостійний засіб доказування). Захист прав може здійснюватися не тільки у спосіб, визначений законом або договором, а й в інший спосіб, який ефективно захищає право. Пропонуються дієві механізми забезпечення позову та доказів (зокрема, розширення способів забезпечення позову, широке застосування зустрічного забезпечення, відшкодування шкоди, завданої необґрунтованим забезпеченням позову або доказів). Суд виконуватиме виключно роль арбітра і ніколи – слідчого.

Пропонуються також зміни, спрямовані на спрощення та прискорення розгляду нескладних та менш значних справ; на забезпечення ґрунтовної підготовки та розгляду складних справ; на забезпечення своєчасності розгляду справи та правової визначеності; впровадження «електронного суду» тощо. У ході реформування запропоновано

й механізми запобігання зловживанню процесуальними правами. Як останні передбачено запобігання «позовам-клонам» та іншим інструментам маніпуляції розподілом справ, умисному затягуванню справи, маніпуляції підсудністю, а також заходи дієвої відповідальності за зловживання правами. Для сфери інтелектуальної власності це є надзвичайно важливим, адже розгляд спорів із порушення прав інтелектуальної власності триває роками.

Запропоновано нові правила юрисдикції та підсудності. Так, юрисдикція між загальними, господарськими та адміністративними судами розмежовується залежно від предмета, а не сторін спору. Відповідно, спори з порушення прав інтелектуальної власності переважно переходять до юрисдикції господарських судів та розглядатимуться в порядку господарського судочинства. Професійне середовище у сфері інтелектуальної власності сприйняло це як позитивне явище не лише з позицій полегшення розгляду спорів шляхом зменшення кількості юрисдикцій, а й як можливість створення бази для формування у подальшому в Україні Патентного суду (суду з інтелектуальної власності). Адже типові моделі спеціального патентного суду використовують США, Австрія, Німеччина, Швеція. Створені та діють патентні суди у Великобританії, Кореї, Тайвані, Таїланді, Філіппінах тощо. Ще на початку 2004 р. Єврокомісія запропонувала створити Європейський патентний суд, що займеться розглядом спорів у сфері інтелектуальної власності, який нині розпочинає свою діяльність.

Для України ефективно, кваліфіковане розв'язання судових спорів, що виникають із порушень прав інтелектуальної власності, має надзвичайне значення, адже дотепер саме судовий порядок відіграє превалюючу роль у процедурах захисту прав. За останні десять років кількість прийнятих судових рішень становить майже 18 тис. (див. дод. 1). І кількість таких спорів демонструє тенденцію до зростання.

Для захисту прав інтелектуальної власності перспективним є підтримка судом міжнародного комерційного арбітражу та третейського суду. Адже в Україні давно назріла необхідність активного використання альтернативних судовому способів захисту прав інтелектуальної власності. При цьому істотну роль у майбутньому має відігравати медіація.

Крім того, необхідним виглядає посилення ролі Антимонопольного комітету України у процесі припинення недобросовісної конкуренції, яка притаманна сфері інтелектуальної власності. У цьому сенсі Україна має також скористатися досвідом європейських країн та може базуватися на європейських директивах у цій площині.

Україна має ставити за перспективу забезпечення її представниками участі в робочих групах Європейського комітету зі спостереження за порушеннями прав інтелектуальної власності.

Має бути налагоджена активна співпраця з правоохоронними органами, зокрема Європолем, митними органами, зі спеціальними організаціями європейських країн, створеними для

боротьби з порушеннями у сфері інтелектуальної власності.

Однак у перспективі визначальна роль у процесі удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, на наш погляд, належить не лише органам державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а й науці та освіті. У цьому сенсі надзвичайно важливим для України є формування правової культури «чесних користувачів». Досягнення цього завдання має бути одним із завдань правової освіти. Його слід враховувати при формуванні новітніх освітніх стандартів, що нині розробляються під егідою МОН України відповідно до вимог оновленого у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту». Необхідним є відновлення курсу «Інтелектуальна власність» в усіх вищих навчальних закладах, так само, як і запровадження у шкільних програмах знань з основ інтелектуальної власності, аби діти змалу навчалися повазі до результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Досить важливою у цьому процесі є й роль правової науки. Відповідні напрями щодо пошуку шляхів захисту прав інтелектуальної власності знайшли своє відображення у Пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених Національною академією правових наук України у березні 2016 р.

У цьому сенсі заслуговує на увагу діяльність НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. Визнаний, фактично, національним експертом у сфері інтелектуальної власності, Інститут бере активну участь у розроб-

ленні більшості проектів законодавчих актів, спрямованих на імплементацію положень Угоди про Асоціацію з ЄС; у тому числі спрямованих на удосконалення процедур захисту прав інтелектуальної власності. Рішення, що приймалися на парламентських та комітетських слуханнях з питань інтелектуальної власності, готувалися за участю фахівців Інституту. Більшість із напрямів реформування цієї сфери також визначена у численних фундаментальних та прикладних дослідженнях Інституту¹. Нині в рамках визначених Пріоритетних напрямів розвитку правової науки Інститут розробляє Стратегію розвитку на найближчі п'ять років, в якій беруться до уваги основні проблеми, що потребують розв'язання на рівні національної політики. Наприклад, у напрямі правового забезпечення в галузі національної безпеки та міжнародного правопорядку передбачено розроблення проекту Закону «Про правову охорону секретних винаходів», в межах якого вивчатиметься досвід країн НАТО, пропонуватимуться механізми матеріального заохочення до створення та використання секретних винаходів та захисту прав винахідників.

На даний момент в Інституті триває робота над низкою законів, зокре-

¹ Див., зокрема: Видання НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ за 2010–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndiiv.org.ua/ua/drukovani-vydannja-institutu-za-2010-2015-rr.html>; Архів науково-практичного журналу «Теорія і практика інтелектуальної власності» за 2006–2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndiiv.org.ua/ua/journal-archive.html>.

ма, над проектом закону, пов'язаного з питаннями правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в галузі національної оборони. Так, пропонується внести зміни до Господарського кодексу України, законів України «Про державне оборонне замовлення», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового та подвійного призначення» тощо. Відповідні ініціативи реалізуються за різними напрямками – фарма, доступ до товарів, селекційні досягнення тощо.

Значною мірою на можливість розробки законодавчих змін впливає практичний досвід Інституту. Зокрема, узагальнення експертної та судової практики у сфері порушень прав інтелектуальної власності дозволило пропонувати зміни до національного цивільного, адміністративного, кримінального законодавства, законодавства про судову експертизу тощо. Зокрема, за період з 2006 по 2015 р. атестованими експертами Інституту зроблено 1500 висновків, у тому числі близько 950 висновків судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності, близько 400 експертних досліджень тощо (див. дод. 2).

Як підсумок зазначимо, що перед Україною, що обрала для себе інноваційний шлях розвитку та розбудову економіки знань, стоїть невідкладне завдання щодо створення умов для належного та ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Таке завдання має вирішуватися комплексно:

– на рівні комплексної розробки національного законодавства, до якого мають імплементуватися положення європейського законодавства, зокрема на виконання положень Угоди про Асоціацію з ЄС;

– на рівні розроблення національної стратегії розвитку системи правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності;

– шляхом координації діяльності державного та приватного сектору з метою боротьби з контрафакцією і піратством;

– якісним переформуванням засад діяльності правоохоронних та судових органів, оновленням судової системи, удосконаленням судових та активним використанням альтернативних способів захисту прав інтелектуальної власності;

– шляхом активної і постійної просвіти громадськості: проведення національних і регіональних навчальних програм для всіх відповідних зацікавлених сторін, активне залучення до цього міжнародних організацій та європейських колег; активний обмін інформацією з питань захисту прав як у межах України, так і між національними та європейськими уповноваженими органами; суттєве підвищення ролі науки (у першу чергу правової) у формуванні суспільства знань та забезпечення поваги до прав інтелектуальної власності.

Поступова реалізація зазначених кроків надасть можливість створити в Україні умови, привабливі як для бізнесу й інвестування, так і для підтримки та забезпечення поваги до національного автора, творця.

Список використаних джерел

1. World Intellectual Property Report 2015 «Breakthrough Innovation and Economic Growth» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_944_2015.pdf.
2. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC>.
3. DIRECTIVE 2004/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:195:0016:0025:en:PDF>.
4. The 45 Adopted Recommendations under the WIPO Development Agenda [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/recommendations.html#f>.
5. FUTURE WORK OF THE ADVISORY COMMITTEE ON ENFORCEMENT : Advisory Committee on Enforcement Tenth Session Geneva, November 23 to 25, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_10/wipo_ace_10_3_rev.pdf.
6. ENFORCEMENT OF INDUSTRIAL PROPERTY RIGHTS: EXPERIENCE OF THE SPANISH PATENT AND TRADEMARK OFFICE (OEPM) Advisory Committee on Enforcement Tenth session Geneva, 23–25 November, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_10/wipo_ace_10_9.pdf.
7. DANISH INITIATIVES COMPLEMENTING ONGOING ENFORCEMENT MEASURES : Advisory Committee on Enforcement Tenth session Geneva, 23–25 November, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/en/wipo_ace_10/wipo_ace_10_23.pdf.
8. Kommissorium for Ministeriernes Netværk om Piratkopiering 12. marts 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stoppiraterne.dk/media/101609/sg.pdf>.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована 16 вересня 2014 року Верховною Радою України та Європейським парламентом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.
10. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС) від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_018.
11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.
12. Кузнецова Н. Проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права / Н. Кузнецова // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 139–153.
13. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
15. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
16. Концептуальні засади реформування сфери інтелектуальної власності: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: презентація на круглому столі 16.05.2016 р. Проект розпорядження КМУ «Про схвалення Концептуальних засад реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=727fc030-84ff-4e45-acaec412cd212f&title>.
17. Рада з питань судової реформи: 13 головних змін в господарському та цивільному процесі: презентація на круглому столі 31 березня 2016 р. Матеріали розміщено на сайті Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: jrc.org.ua.

Стан судової практики у справах про порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності за період із 2006 по 2015 р.¹

Статистичні дані

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень України² протягом 2006–2015 років загальна кількість розглянутих судами всіх юрисдикцій справ про порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності становить: 18 104, з них 6 803 – справи про порушення прав на об'єкти авторського права та суміжних прав та 11 301 – справи про порушення прав на об'єкти промислової власності.

Рис. 1.

За кількістю розглянутих справ у період з 2006 по 2015 р. (за спаданням) на першому місці справи про порушення прав на об'єкти авторського права і суміжних прав, далі, відповідно, справи про порушення прав на знаки для товарів і послуг, на зазначення походження товару, на винаходи та корисні моделі, на промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та породи тварин.

Динаміка змін кількості розглянутих справ про порушення прав на об'єкти авторського права та суміжних прав та об'єкти права промислової власності за період з 2006 по 2015 р. характеризується наступними показниками (рис. 2, табл. 1).

¹ Дані підготовлено відділом узагальнення експертної та судової практики НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.

² Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>. (Станом на 12.05.2016 р.).

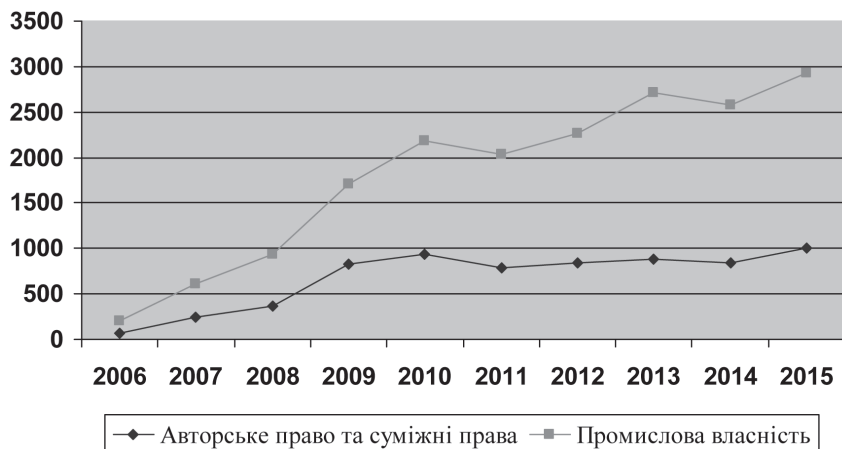

Рис. 2

Таблиця 1

Рік	Авторське право та суміжні права	Знаки для товарів та послуг	Зазначення походження товару	Винаходи та корисні моделі	Промислові зразки	Топографії інтегральних мікросхем	Сорти рослин та породи тварин
2006	69	63	39	19	14	2	1
2007	241	190	125	32	18	1	2
2008	361	293	174	60	39	5	4
2009	832	420	295	69	63	15	22
2010	935	598	465	74	87	11	8
2011	790	603	492	84	58	4	4
2012	843	640	606	91	74	7	3
2013	885	835	788	106	80	7	7
2014	844	802	709	120	83	8	6
2015	1005	896	848	105	81	2	0
Загальна кількість справ	6806	5340	4541	760	597	62	57

Аналіз статистичних даних, наведених на рис. 2 та в табл. 1 за останні 10 років, свідчить про те, що в період з 2006 по 2010 р. спостерігалася тенденція до зростання кількості справ про порушення прав на об'єкти авторського права та суміжних прав. У 2011 р. зафіксовано незначний спад, а з 2012 по 2015 р. спостерігалася загальна тенденція до зростання кількості справ про порушення прав на

зазначені об'єкти. Найбільша кількість судових справ про порушення прав на об'єкти авторського права та суміжних прав була розглянута у 2015 р.

Аналіз статистичних даних, наведених на рис. 1 та табл. 1 за останні 10 років, свідчить про те, що наявна тенденція до зростання кількості справ про порушення прав на об'єкти права промислової власності.

Зокрема, кількість справ про порушення прав на знаки для товарів і послуг, а також на зазначення походження товарів характеризується постійним зростанням, за винятком 2014 р., в якому спостерігався незначний спад. Найбільша кількість судових справ на зазначені об'єкти була розглянута у 2015 р.

По справах про порушення прав на винаходи та корисні моделі спостерігається загальна тенденція до зростання. Слід зауважити, що у 2014 р. було розглянуто найбільшу кількість справ у цій категорії.

За справами про порушення прав на промислові зразки спостерігається загальна тенденція до зростання кількості справ, за винятком 2011 р., в якому спостерігався значний спад.

За справами про порушення прав на топографії інтегральних мікросхем, спостерігається тенденція до зростання кількості справ. Найбільшу кількість справ було розглянуто у 2009–2010 рр.

За справами про порушення прав на сорти рослин та породи тварин спостерігається тенденція до зростання кількості справ. Найбільшу кількість справ було розглянуто у 2009 р., а у 2015 р. не було розглянуто жодної справи.

**Статистичний аналіз судових експертиз та спеціальних досліджень,
проведених співробітниками НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України за період з 2006 по 2015 р.¹**

¹ Аналіз підготовлено Центром експертних досліджень НДІ інтелектуальної власності НАПрН України (див.: <http://ndiiv.org.ua/ua/statystychnyy-analiz-sudovykh-ekspertyz-ta-spetsial-nykh-doslidzhen.html>).